

વાંસળી-૧

કળા માટેનું પાઠ્યપુસ્તક
ધોરણ ૩

0337

વિદ્યા ઽ મૃતમમુનુતે

एन सी ई आर टी
NCERT

राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण परिषद्
NATIONAL COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING

કલા માટેનું પાઠ્યપુસ્તક (ધોરણ-૩)

પ્રથમ આવૃત્તિ

જૂન 2024 જયેષ્ઠ 1946

PD 1000T SU

© નેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ એજ્યુકેશનલ

રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેનિંગ, 2024

₹ 65.00

NCERT લોટરમાર્ક સાથે 80 GSM પેપર પર મુદ્રિત.

સચિવ, નેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ એજ્યુકેશનલ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેનિંગ, શ્રી અરબિંદો માર્ગ,
નવી દિલ્હી 110 016 દ્વારા પ્રકાશન વિભાગમાં પ્રકાશિત અને Nova Publications &
Printers Pvt. લિ. પ્લોટ નંબર 9-10, સેક્ટર-59, ફેઝ-II, ફરીદાબાદ 121 004 (હરિયાણા).

બધા અધિકારો આરક્ષિત

- આ પ્રકાશનનો કોઈ પણ ભાગ પ્રકાશનની આગેતી મંજૂરી વિના કોઈ પણ સ્વરૂપમાં અથવા કોઈ પણ રીતે ઈલેક્ટ્રોનિક, મિકેનિકલ, ફોટોકોપીંગ, રેકોર્ડિંગ કે અન્ય રીતે પુનઃઉત્પાદિત, પુનઃપ્રાપ્તિ પ્રણાલીમાં સંગ્રહિત અથવા પ્રસારિત કરી શકાતો નથી.
- આ પુસ્તકનું વેચાણ એ શરતને આધીન કરવામાં આવે છે કે, વેપાર દ્વારા, તે જે રીતે પ્રકાશનની સંમતિ વિના, તે પ્રકાશનની સંમતિ વિના, તે પ્રકાશનની સંમતિ વિના, તે પ્રકાશનની સંમતિ વિના કોઈ પણ સ્વરૂપમાં બંધનકર્તા અથવા આવરણમાં તેને ઉધાર, ફરીથી વેચવામાં, ભાડે આપવામાં આવશે નહીં અથવા અન્યથા તેનો નિકાલ કરવામાં આવશે નહીં.
- આ પ્રકાશનની સાચી કિંમત આ પૃષ્ઠ પર છાપવામાં આવેલી કિંમત છે, રમર સ્ટેમ્પ દ્વારા અથવા સ્ટીકર દ્વારા અથવા કોઈપણ માધ્યમ દ્વારા સુચવવામાં આવેલી કોઈ પણ સમાચારી કિંમત ખોટી છે અને તે અસરકારક હોવી જોઈએ.

પ્રકાશન વિભાગની કચેરીઓ, NCERT

NCRTE કેમ્પસ

શ્રી અરવિંદો માર્ગ

નવી દિલ્હી, 110 016

ફોન : 011-26562708

108, 100 ફટ રોડ

હોસદાકેરે હલ્લી એક્સ્ટેશન બનાશંકરી ।। સ્ટેજ

બેંગલુરુ 560 085

ફોન : 080-26725740

નવજીવન ટસ્ટ બિલ્ડિંગ

પો. નવજીવન

અમદાવાદ 380 014

ફોન : 079-27541446

CWC ક્રમપાલ

સામે... ધંકલ બસ સ્ટોપ, પાણીહાટી,

કોલકાતા 700 114

ફોન : 033-25530454

CWC સંકુલ

માલીગાંવ

ગુવાહાટી 781 021

ફોન: 0361-2674869

પ્રકાશન ટીમ

હેડ, પબ્લિકેશન ડિવિઝન : અનૂપ કુમાર રાજપૂત

મુખ્ય સંપાદક : શ્રેતા ઉપ્પલ

ચીફ પ્રોડક્શન ઓફિસર : એલન ચિત્તારા

ચીફ બિઝનેસ મેનેજર : અમિતાભ કુમાર

પ્રોડક્શન ઓફિસર : જહાં લાલ

ડિઝાઇન અને લેઆઉટ: રિત્ઘ ટોપા, આર્ટ ક્રિએશન્સ, નવી દિલ્હી

ચિત્રો: મોહિત જોશી, મુંબઈ

કવર: સંતોષ મિશ્રા, આઈમાટર્સ, દિલ્હી

પ્રસ્તાવના

નેશનલ એજ્યુકેશન પોલિસી (NEP) 2020 દ્વારા કલ્પના કરાયેલ શાળા શિક્ષણમાં પાયાનો તબક્કો બાળકોના સર્વાંગી વિકાસ માટે પાયામાં આધારશિલા તરીકે કામ કરે છે. આનાથી તેઓ માત્ર આપણા દેશની નૈતિકતા અને બંધારણીય માળખામાં સમાવિષ્ટ અમૂલ્ય મૂલ્યોને આત્મસાત કરવા માટે સક્ષમ બને છે, પરંતુ મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાશક્તિ પણ પ્રાપ્ત કરે છે. આ આધારે તેમને વધુ પડકારજનક પ્રારંભિક તબક્કામાં એકીકૃત રીતે પ્રવેશ કરવા માટે તૈયાર કરે છે, જે સર્જનાત્મકતામાં વધારો કરે છે અને બાળકોમાં એવા મૂલ્યો વિકસાવે છે જે તેમના જીવનભર પોષવામાં આવશે.

પ્રારંભિક તબક્કો પાયાના અને મધ્યમ તબક્કાઓ વચ્ચે સેતુનું કામ કરે છે, જે ધોરણ 3 થી ધોરણ 5 સુધીના ત્રણ વર્ષ સુધી ચાલે છે. આ તબક્કા દરમિયાન આપવામાં આવેલું શિક્ષણ સ્તર આધારે શૈક્ષણિક અભિગમો પર આધારિત છે. જ્યારે રમત-આધારિત, સંશોધનાત્મક અને પ્રવૃત્તિ-આધારિત શીખવાની પદ્ધતિઓ ચાલુ રહે છે, ત્યારે બાળકોને પાઠ્યપુસ્તકો અને વધુ ઔપચારિક વર્ગખંડોમાં પણ પરિચય આપવામાં આવે છે. આ પ્રસ્તાવનાનો હેતુ અભ્યાસક્રમના ક્ષેત્રોમાં એક પાયો નાખવાનો નથી, પરંતુ વાંચન, લેખન, બોલવા, ચિત્રકામ, ગાયકી અને વગાડવા દ્વારા સર્વગ્રાહી શિક્ષણ અને સ્વ-સંશોધનને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP) 2020 ના અનુસરણ તરીકે રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ ફ્રેમવર્ક ફોર સ્કૂલ એજ્યુકેશન (NCF-SE) 2023 પર આધારિત આ વ્યાપક અભિગમમાં શારીરિક શિક્ષણ, કલા શિક્ષણ, પર્યાવરણીય શિક્ષણ, ભાષાઓ, ગણિત, મૂળભૂત વિજ્ઞાન અને સામાજિક વિજ્ઞાનનો સમાવેશ થાય છે. આ સર્વગ્રાહી અભિગમ એ સુનિશ્ચિત કરે છે કે બાળકો જ્ઞાનાત્મક-સંવેદનશીલ અને શારીરિક-પ્રાણિક (ભાવનાત્મક) એમ બંને સ્તરે મધ્ય તબક્કામાં સહેલાઈથી પરિવહન કરવા માટે સારી રીતે તૈયાર હોય છે.

પાઠ્યપુસ્તક, વાંસળી-૧ ધોરણ 3 માટે કળા માટે છે — જે વિષયને NCF-SE 2023 મુજબ પૂરતા સમયની ફાળવણી સાથે પ્રથમ વખત અભ્યાસક્રમના ક્ષેત્રોમાંના એક તરીકે ઔપચારિક રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યો છે. NEP 2020 ની ભલામણોને આધારે આલેખન કરવામાં આવી છે અને શાળા શિક્ષણ 2023 માટે NCF, તે માત્ર બાળકોના સર્જનાત્મક અનુસંધાન તરફ દોરી જાય છે, પરંતુ પાંચમો પંચકોશ- આનંદમય કોશ પણ ખોલે છે.

એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તે બાળકોને સંગીત, દ્રશ્ય કળા, નાટક અને નૃત્યની પ્રવૃત્તિઓનો આનંદ માણવા તેમજ કલાના વિષય વિસ્તારોની મૂળભૂત સમજ વિકસાવવા સક્ષમ બનાવશે. એવી પણ અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તે વિકાસના આ તબક્કે જીવનની સુંદરતાની પ્રશંસા કરવા માટે જરૂરી મૂલ્યો અને સ્વભાવ વિકસાવવામાં મદદ કરશે.

પ્રવૃત્તિઓ આલેખન કરતી વખતે, એક સર્વસમાવેશક વર્ગખંડની યોગ્ય ગોઠવણીને ધ્યાનમાં રાખવામાં આવી છે. તમામ દ્રશ્યો અને ચિત્રો વિશેષ જરૂરિયાતો ધરાવતા બાળકો સહિત તમામ બાળકોની સહભાગિતાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે અને તેની ખાતરી કરે છે. પ્રવૃત્તિઓમાં અંતર્ગત આકારણી બિંદુઓ છે. તમામ કલા સ્વરૂપો ભારતની સમૃદ્ધ સાંસ્કૃતિક પરંપરાઓ અને વારસામાં ઊંડે ઊંડે જડેલા હોવાથી, પાઠ્યપુસ્તક 'વાંસળી' બાળકોને તમામ કલા સ્વરૂપો દ્વારા દેશના વિવિધ ભાગોમાં અનુભવી પ્રવાસની ખાતરી આપે છે.

જ્યારે આ પાઠ્યપુસ્તક મૂલ્યવાન છે, ત્યારે બાળકોને આ વિષય પર વધારાના સંસાધનોની શોધ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવામાં આવશે. માતાપિતા અને શિક્ષકોએ ક્યુઆર કોડ દ્વારા શાળા પુસ્તકાલયો અને આઇસીટી-આધારિત સંસાધનોમાં તેમના સંશોધનને સરળ બનાવીને તેમના પ્રયત્નોને ટેકો આપવાની જરૂર છે. એક અસરકારક શીખવાનું વાતાવરણ વિદ્યાર્થીઓને પ્રોત્સાહિત કરે છે અને તેમને રોકાયેલા રાખે છે, જિજ્ઞાસાને પ્રોત્સાહન આપે છે જે શીખવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.

હું પ્રારંભિક તબક્કે બધા વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોને આત્મવિશ્વાસ સાથે આ પાઠ્યપુસ્તકની ભલામણ કરું છું. હું તેના વિકાસમાં સામેલ દરેકનો આભાર માનું છું. NCERT પ્રણાલીગત સુધારાઓ અને પ્રકાશનની ગુણવત્તામાં સુધારો કરવા માટે પ્રતિબદ્ધ હોવાથી, અમે પાઠ્યપુસ્તકની સામગ્રીને સુધારવા માટેના પ્રતિસાદને આવકારીએ છીએ.

દિનેશ પ્રસાદ સક્લાની

નિયામક

નેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ એજ્યુકેશનલ
સંશોધન અને તાલીમ

નવી દિલ્હી
જૂન, ૨૦૨૪

નમસ્તે! શિક્ષકો અને માતાપિતા

શિક્ષણ નીતિએ આપણા સમાજના સૌથી વધુ આદરણીય અને આવશ્યક સભ્યો તરીકે તમામ સ્તરે શિક્ષકોને પુનઃસ્થાપિત કરવામાં મદદ કરવી જોઈએ, કારણ કે તે ખરેખર આપણા નાગરિકોની આગામી પેઢીને આકાર આપે છે. તે શિક્ષકોને સશક્ત બનાવવા અને શક્ય તેટલી અસરકારક રીતે તેમનું કાર્ય કરવામાં મદદ કરવા માટે બધું જ કરવું જોઈએ.

—એનઇપી ૨૦૨૦ પરિચય

તમે તમારા હાથમાં ધોરણ ૩ માટે કળાનું પાઠ્યપુસ્તક વાંસળી-૧ પકડ્યું છે. આ પુસ્તક તાજેતરના નીતિ દસ્તાવેજો, રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (NEP) 2020 અને શાળા શિક્ષણ માટે રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ ફ્રેમવર્ક (NCF-SE) 2023ના આધારે વિકસાવવામાં આવ્યું છે. આ દસ્તાવેજોનો હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે તમામ બાળકો અભ્યાસક્રમના લક્ષ્યો (CG) અને આ ઉંમર અને તબક્કા માટે યોગ્ય ક્ષમતાઓ હાંસલ કરે. CG, યોગ્યતાઓ તેમજ ઇચ્છિત શીખવાના પરિણામોના આધારે અભ્યાસક્રમ વિકસાવવામાં આવે છે. NCF-SE ધોરણ ૧૦ સુધી ફરજિયાત વિષયોમાંના એક તરીકે કળાની ભલામણ કરે છે, અને એ પણ ભલામણ કરે છે કે શાળાઓ શૈક્ષણિક સત્ર દીઠ ૧૦૦ કલાક કલા માટે ફાળવે, જેમાં સંગીત, રંગમંચ, નૃત્ય અને દ્રશ્યકળા નામના ચાર ઘટકો અથવા ક્ષેત્રો છે. આ રીતે પાઠ્યપુસ્તક વાંસળીને ચાર એકમોમાં વિભાજિત કરવામાં આવી છે તમારે શોધ અને સર્જનાત્મકતાની પ્રક્રિયામાં ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા ભજવવાની છે જેનો દરેક બાળક વર્ષ દરમિયાન અનુભવ કરે છે.

શું તમે જાણો છો?

આ કદાચ પ્રથમ વખત છે કે વિદ્યાર્થીઓ માટે પ્રાથમિક તબક્કા માટે કલાનું પાઠ્યપુસ્તક વિકસાવવામાં આવ્યું છે, જે તેમને ચિત્ર, નોંધ, વાંચન અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓ વ્યક્તિગત રીતે તેમજ જૂથોમાં સમજવા માટે જગ્યા આપે છે. જો કે બાળકો નાનપણથી જ ગાવાનું, નૃત્ય કરવાનું, અનુકરણ કરવાનું અને લખવાનું શરૂ કરે છે અને તે શાળાકીય પ્રક્રિયાનો ઔપચારિક ભાગ બને તે પહેલાં જ, તેમના માટે સંગીત, રંગમંચ, નૃત્ય અને દ્રશ્ય કળાનો સમાવેશ કરતો અભ્યાસક્રમ વિકસાવવો એ સારો વિચાર છે. તમારું સક્ષમ માર્ગદર્શન અર્થપૂર્ણ કળા વર્ગખંડનો તમારો પહેલો અનુભવ હશે - જૂથોમાં સાથે મળીને કામ કરવું, તમારા વિચારો અને લાગણીઓનો સંપર્ક કરવો, જેમાં કલાત્મક પ્રવાસનો સમાવેશ થાય છે.

વાંસળીનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો

પાઠ્યપુસ્તકને ચાર એકમોમાં વહેંચવામાં આવ્યું છે અને દરેક એકમને વપરાશકર્તા-મૈત્રીપૂર્ણ બનાવવા માટે એક અલગ રંગ હોય છે. બાળકોને પુસ્તકમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલા કલર કોડિંગથી વાકેફ કરવામાં આવી શકે છે અને દૃષ્ટિહીન બાળકો માટે એનસીઇઆરટીની વેબસાઇટ પર ઓડિયો બુક ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે.

ભૂરો સંગીત માટે

પીળો દ્રશ્ય કલા માટે માટે

જાંબલી રંગમંચ માટે

ગુલાબી નૃત્ય માટે

ચાર કલા સ્વરૂપોમાંના દરેકને સમર્પિત એકમ છે. તેઓ પોતાની રીતે અનન્ય હોવા છતાં, તેઓ બધા બાળકો સાથે રસપ્રદ સમાનતા ધરાવે છે. દરેક એકમ કલા સ્વરૂપના પરિચય સાથે શરૂ થાય છે જેનો અનુભવ શીખનારને થશે.

તમારા માટે પ્રવૃત્તિઓ ગોઠવવા અને સંસાધનો શોધવા માટે પુષ્કળ સંકેતો છે, ખાસ કરીને તે દરેક પ્રકરણના QR કોડ આપેલ છે. જો તમારી પાસે ઇન્ટરનેટની એક્સેસ નથી, તો તમે બાળકોને પ્રદર્શનમાં લઈ જઈ શકો છો અથવા સ્થાનિક કલાકારો, લોક સંગીતકારો, નર્તકો અને અન્ય કલાકારોને શાળામાં વાર્તાલાપ માટે આમંત્રિત કરી શકો છો. ઘણા માતા-પિતા અને અન્ય સમુદાયના સભ્યો કે જેઓ કોઈક કળામાં કુશળ છે તેઓ બાળકો માટે પ્રદર્શન કરવા સંમત થઈ શકે છે. કલાકારો અને કલાકારો સાથે સંવાદના સત્રોનું શાળામાં વારંવાર આયોજન કરી શકાય છે, જ્યાં બાળકોને પ્રશ્નો પૂછવા માટે પ્રોત્સાહિત કરી શકાય છે. આ બાળકો માટે પ્રેરણાદાયી રહેશે. તમારે બાળકોને વર્ગખંડની બહાર, શાળાની અંદર અને બહાર લઈ જવાનું છે, જેથી તેઓ

આજુબાજુ જુએ, પ્રકૃતિ અનુભવે અને આસપાસના લોકોની રોજિંદી પ્રવૃત્તિઓનું અવલોકન કરી શકે. નાટકો, નૃત્ય પ્રદર્શન, સંગીત સમારંભો અને કલા પ્રદર્શનો જોવા માટે સ્થાનિક પ્રવાસનું આયોજન કરવાથી બાળકોને પ્રોત્સાહિત કરવામાં મદદ મળશે. કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ સૂચવવામાં આવે છે; તમે આ પ્રવૃત્તિઓમાંથી પસંદ કરી શકો છો, આવી વધુ પ્રવૃત્તિઓ બનાવી શકો છો અને સામગ્રી, સ્થાનિક રીતે ઉપલબ્ધ સામગ્રી અને અન્ય સંસાધનોનો સંદર્ભ પણ આપી શકો છો. એ નોંધવું અગત્યનું છે કે આ પુસ્તકમાંની મોટાભાગની પ્રવૃત્તિઓ કોઈપણ વિશિષ્ટ સંસાધનો વિના અથવા ફક્ત સરળ અને સ્થાનિક રીતે ઉપલબ્ધ સંસાધનોથી હાથ ધરવામાં આવી શકે છે.

સમયપત્રકને એવી રીતે આલેખન કરવાનું છે કે બાળકોને દર અઠવાડિયે ફાળવવામાં આવતા ચારેય કલા સ્વરૂપો માટે ચોક્કસ સમયગાળાની તક મળે. જ્યાં પણ શક્ય હોય ત્યાં, બાળકો માટે પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટે એક ચોક્કસ સમય અથવા બે સંયુક્ત સમયગાળા રાખી શકાય છે, કારણ કે બધી પ્રવૃત્તિઓ એકદમ આકર્ષક અને આનંદપ્રદ છે. NEP-2020 કલા સહિતના તમામ વિષયોને સમાન વજન આપે છે. આમ, માતા-પિતાને નમ્ર વિનંતી છે કે તેઓ તેમના બાળકોને ઘરે કલા પ્રવૃત્તિઓ કરવા માટે નિરાશ ન કરે. શિક્ષકો અને શાળાઓએ ખાતરી કરવી પડશે કે કલા માટે ફાળવવામાં આવેલા સમયગાળાનો ઉપયોગ અન્ય વિષયો માટે કરવામાં ન આવે.

દરેક કલાના વર્ગોની શરૂઆતની થોડી મિનિટો દરમિયાન, બાળકો ફક્ત તેમની આંખો બંધ કરીને બેસી શકે છે અને અગાઉના વર્ગખંડમાં તેમણે શું કર્યું છે તે યાદ કરી શકે છે.

છેલ્લી ૧૦ મિનિટને 'ગોળાકાર કરતાં' વખતે ચર્ચા માટે રાખી શકાય છે. રંગમંચ વિભાગમાં સૂચવ્યા પ્રમાણે, શિક્ષક સાથે બધાં બાળકો પણ સાથે બેસીને મુક્તપણે વાતો કરે છે. પરંતુ આ વખતે તે માત્ર બાળક માટે જ અનૌપચારિક છે. શિક્ષકોએ પોતાને માટે નોંધ લેવાની જરૂર છે જે તેમની આગામી પાઠ યોજનાઓમાં લાગુ કરી શકાય છે.

બાળકોને વિભાવનાઓને સમજવા માટે સમગ્રલક્ષી શિક્ષણ વાતાવરણની આ ભાવના પાઠ્યપુસ્તક અને શિક્ષણશાસ્ત્રમાં સંપૂર્ણપણે પ્રતિબિંબિત થાય છે. શિક્ષકે તેમને જૂથોમાં કામ કરવા માટે ટેકો આપવો જોઈએ અને મદદ કરવી જોઈએ અથવા વ્યક્તિગત રીતે, બાળકને વિવિધ કૌશલ્યો વિકસાવવા માટે સક્ષમ બનાવે છે. આ પુસ્તકના ચારેય કલા સ્વરૂપો માટે આ સાચું છે. બાળકોને શોધન કરવા અને અવલોકન કરવા માટે આસપાસ વધુ જોવા માટે પ્રોત્સાહિત કરી શકાય છે, કળા કામ કરવાનું ચાલુ રાખી શકાય છે, અને ઘરે તેમજ તેઓ વર્ગખંડમાં શું કરે છે તેની પ્રેક્ટિસ કરી શકે છે.

બાળકમાં યોગ્યતા અને કૌશલ્ય વિકાસના સ્તરની પ્રગતિને ચિહ્નિત કરવા માટે આકારણી સાધનો પણ સૂચવવામાં આવ્યા છે. કળામાં, કોઈ પાસ કે નાપાસ નથી; આ તબક્કે કશું જ સારું કે ખરાબ નથી. સુધારણા માટે હંમેશાં અવકાશ હોય છે અને બાળકોને નિરાશ થવાને બદલે, વિભાવનાઓની સમજ સાથે પ્રવૃત્તિઓ પૂર્ણ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવું જોઈએ. શિક્ષણ તેમના માટે એક લાંબી યાત્રા છે અને જેમ દરેક બાળક અલગ હોય છે, તેમ તેમની કુશળતા અને અભિવ્યક્તિઓ પણ અલગ હોય છે, અને આ વિવિધતા તેમના બાળપણની સુંદરતા છે. તેમની અથવા તેમના પ્રદર્શનની વર્ગખંડમાં કોઈની સાથે તુલના ન કરવી જોઈએ; તેના બદલે, તેમની વ્યક્તિગત પ્રગતિનું મૂલ્યાંકન કરવાની જરૂર છે. તેઓએ સુધારણા માટે પોતાની જાત સાથે સ્પર્ધા કરવી પડશે.

કળાના વર્ગખંડ માટે તમારે શું જોઈએ છે?

તમામ કલા પ્રવૃત્તિઓ માટે, તમારે સારી રીતે પ્રકાશિત જગ્યાની જરૂર છે જે વર્ગખંડની અંદર અથવા બહાર હોઈ શકે, જ્યાં બાળકો મુક્તપણે ફરતા થઈ શકે. થિયેટર માટે તમારે ખૂબ જ સરળ સામગ્રીની જરૂર પડશે: કલા સામગ્રી - સાધનો અને મૂળભૂત સ્ટેશનરી; સંગઠિત રીતે સામગ્રી તેમજ વિદ્યાર્થીઓની આર્ટવર્કને સુરક્ષિત રીતે સંગ્રહિત કરવાની જગ્યા; બાળકોના કામ બતાવવા અને શેર કરવા માટે ડિસ્પ્લે બોર્ડ; ઓડિયો-વિડિયો સંસાધનો ચલાવવા માટે કમ્પ્યુટર,

પ્રોજેક્ટર અને સ્પીકર્સ; સરળ સંગીતનાં સાધનો; વગેરે. ખાતરી કરો કે સામગ્રી અને સંસાધનો સારી રીતે ઉપયોગમાં લેવાય છે અને સ્થાનિક રીતે ઉપલબ્ધ છે.

અમે આશા રાખીએ છીએ કે દરેક શિક્ષક અને માતાપિતાને આ પુસ્તક ઉપયોગી, રસપ્રદ અને સાધનસંપન્ન લાગશે, જે દરેક કલા વર્ગને રોમાંચક અને આગળ જોવા જેવું કંઈક બનાવશે. અમે પ્રતિસાદ માટે ખુલ્લા છીએ જે પુસ્તકની રચના અને સામગ્રીને સુધારવામાં મદદ કરશે. દ્રશ્ય કળા અને અભિનય કળાને દરેક બાળકના ઉછરતા વર્ષોનો એક અભિન્ન ભાગ બનાવવાનો સતત પ્રયાસ છે - જેમાં આત્મવિશ્વાસ, ભાવનાત્મક રીતે મજબૂત અને આવતીકાલના સંતુલિત નાગરિકો બનવા માટે તેમનામાં કૌશલ્યોનો વિકાસ કરવો.

જ્યોત્સના તિવારી

શૈક્ષણિક સંયોજક, પ્રોફેસર અને હેડ,
ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ એજ્યુકેશન ઇન, આર્ટ્સ એન્ડ એસથેટિક્સ
નેશનલ કાઉન્સિલ ઓફ એજ્યુકેશનલ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેનિંગ

રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ અને અધ્યાપન સામગ્રી સમિતિ (NSTC)

1. એમ.સી. પંત, ચાન્સેલર, નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ એજ્યુકેશનલ પ્લાનિ એન્ડ એડમિનિસ્ટ્રેશન (NIEPA) (ચેરપર્સન)
2. મંજુલ ભાર્ગવ, પ્રોફેસર, પ્રિન્સટન યુનિવર્સિટી (સહ-અધ્યક્ષ)
3. સુધા મૂર્તિ, વખાણાયેલી લેખિકા અને શિક્ષણશાસ્ત્રી
4. બિબેક દેબરોય, અધ્યક્ષ, આર્થિક સલાહકાર પરિષદ-પ્રધાનમંત્રી (EAC-PM)
5. શેખર માંડે, ભૂતપૂર્વ ડીજી, CSIR; પ્રતિષ્ઠિત પ્રોફેસર, સાવિત્રીબાઈ ફૂલે પુણે યુનિવર્સિટી, પુણે
6. સુજાતા રામદોરાઈ, પ્રોફેસર, યુનિવર્સિટી ઓફ બ્રિટિશ કોલંબિયા, કેનેડા
7. શંકર મહાદેવન, મ્યુઝિક મેસ્ટ્રો, મુંબઈ
8. યુ. વિમલ કુમાર, ડિરેક્ટર, પ્રકાશ પાદુકોણ બેડમિન્ટન એકેડમી, બેંગલુરુ
9. મિશેલ ડેનિનો, વિઝિટિંગ પ્રોફેસર, IIT – ગાંધીનગર
10. સુરિના રાજન, IAS (નિવૃત્ત), હરિયાણા; ભૂતપૂર્વ ડીજી, HIPA
11. ચામુ કૃષ્ણ શાસ્ત્રી, અધ્યક્ષ, ભારતીય ભાષા સમિતિ, શિક્ષણ મંત્રાલય
12. સંજીવ સાન્યાલ, સભ્ય, આર્થિક સલાહકાર પરિષદ-વડાપ્રધાન (EAC-PM)
13. એમ.ડી. શ્રીનિવાસ, અધ્યક્ષ, સેન્ટર ફોર પોલિસી સ્ટડીઝ, ચેન્નાઈ
14. ગજાનન લોધે, હેડ, પ્રોગ્રામ ઓફિસ, NSTC
15. રબીન છેત્રી, ડિરેક્ટર, SCERT, સિક્કિમ
16. પ્રત્યુષા કુમાર મંડલ, પ્રોફેસર, સામાજિક વિજ્ઞાનમાં શિક્ષણ વિભાગ, NCERT, નવી દિલ્હી
17. દિનેશ કુમાર, પ્રોફેસર અને વડા, આયોજન અને દેખરેખ વિભાગ, NCERT, નવી દિલ્હી
18. કીર્તિ કપૂર, પ્રોફેસર, ભાષામાં શિક્ષણ વિભાગ, NCERT, નવી દિલ્હી
19. રંજના અરોરા, પ્રોફેસર અને વડા, અભ્યાસક્રમ અભ્યાસ અને વિકાસ વિભાગ, NCERT, નવી દિલ્હી (સભ્ય-સચિવ)

પાઠ્યપુસ્તક વિકાસ ટીમ

અધ્યક્ષ ,

શંકર મહાદેવન, સંગીત ઉસ્તાદ,

ફાળો આપનારાઓ

અનુતોષ દેબ, TGT આર્ટસ (નિવૃત્ત), કેન્દ્રીય વિદ્યાલય, ગુવાહાટી

આરાધના ગુપ્તા, હેડ (નિવૃત્ત), પેઇન્ટિંગ વિભાગ, આધુનિક શાળા, બારાખંબા રોડ, નવી દિલ્હી

બિંદિશા હઝરા, સહાયક પ્રોફેસર, સંગીત, પ્રાદેશિક શિક્ષણ સંસ્થાન, અજમેર

બિંદુ સુબ્રમણ્યમ, સહ-સ્થાપક, સુબ્રમણ્યમ એકેડેમી ઓફ પરફોર્મિંગ આર્ટ્સ (સાપા), બેંગલુરુ

ચિન્થુ સાયી, સંગીત શિક્ષક, સુનાદ, બેંગલુરુ ફનીન્ડ્ર શર્મા, સલાહકાર, પ્રોગ્રામ ઓફિસ, NSTC

ગોવિન્દ્રજી ભારદ્વાજા, ડાયરેક્ટર, સ્કૂલ ઓફ પરફોર્મિંગ એન્ડ વિઝ્યુઅલ આર્ટ્સ, IGNOU, નવી દિલ્હી

માલવિકા રાજનારાયણ, વિઝ્યુઅલ આર્ટિસ્ટ અને એજ્યુકેટર, વિઝિટિંગ ફેકલ્ટી, અઝીમ પ્રેમજી યુનિવર્સિટી, ભોપાલ

પ્રિયદર્શિની ધોષ, કલાત્મક નિર્દેશક, પ્રિયદર્શિની આર્ટસ, કોલકાતા

રાજશ્રી એસઆર, ફાઉન્ડર-આર્ટિસ્ટિક ડિરેક્ટર, વ્યોમા આર્ટ સ્પેસ એન્ડ સ્ટુડિયો થિયેટર, બેંગલુરુ

રિમ્સી ખન્ના, આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, કોલેજ ઓફ આર્ટસ, દિલ્હી યુનિવર્સિટી, નવી દિલ્હી

શર્બરી બેનર્જી, સહાયક પ્રોફેસર, કલા અને સૌંદર્ય શાસ્ત્રમાં શિક્ષણ વિભાગ, NCERT, નવી દિલ્હી

શ્રીધર રંગનાથન, સ્થાપક અને સીઈઓ, શંકર મહાદેવન એકેડેમી, બેંગલુરુ

સમીક્ષકો

અનુરાગ બિહાર, સીઈઓ, અઝીમ પ્રેમજી ફાઉન્ડેશન, સભ્ય, એન.ઓ.સી

મંજુલ ભાર્ગવ, પ્રોફેસર અને કો-ચેરપર્સન, NSTC

સંઘ્યા પુરેયા, ચેરપર્સન, સંગીત નાટક એકેડેમી, નવી દિલ્હી

સભ્ય સંયોજક

જ્યોત્સના તિવારી, પ્રોફેસર અને હેડ, ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ એજ્યુકેશન ઇન આર્ટ્સ એન્ડ એસથેટિક્સ, NCERT, નવી દિલ્હી

સ્વીકૃતિ

રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ (NCERT) આ પાઠ્યપુસ્તક વિકાસમાં વર્ગ-કર્ટોગ પર તેમની દિશા-નિર્દેશો માટે રાષ્ટ્રીય પાઠ્ય સ્વરૂપેખા નિરીક્ષક સમિતિ (NOC) માટે સન્માનિત અધ્યક્ષ અને બેઠક, પાઠ્યચર્યા ક્ષેત્ર જૂથ (CA): કલાના પ્રમુખ અને તેમજ અન્ય સંબંધિત CAG માર્ગદર્શન અને સમર્થન આપે છે.

NCERTને તેના વરિષ્ઠ ફેકલ્ટી સભ્યો પર ગર્વ છે - સુનિતિ સાંવલ, પ્રોફેસર અને હેડ, પ્રાથમિક શિક્ષણ વિભાગ; ઇન્દ્રાણી ભાદુરી, પ્રોફેસર અને હેડ, શૈક્ષણિક સર્વે વિભાગ; વિનય સિંઘ, પ્રોફેસર અને હેડ, ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ એજ્યુકેશન ઓફ સ્પેશિયલ નીડ્સ ગ્રૂપ અને મિલી રોય, પ્રોફેસર અને હેડ, ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ જેન્ડર સ્ટડીઝ, લિંગ એકીકરણ, સમાવેશ, મૂલ્યાંકન, વગેરે જેવા અનેકવિધ મુદ્દાઓમાં પૂરા પાડવામાં આવેલ સમર્થન માટે આભારી છે. આ પાઠ્યપુસ્તકમાં વિષયોની સમીક્ષા કરવામાં આવી છે.

સિદ્ધિ ગુપ્તા, ફેકલ્ટી, સૃષ્ટિ મણિપાલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ આર્ટ, ડિઝાઇન એન્ડ ટેકનોલોજી, બેંગલુરુના પ્રયાસો; સુધન્વ એ.કે., ડિરેક્ટર, નવ ક્ષિતિજ અને મદદનીશ પ્રોફેસર, રેવા યુનિવર્સિટી, બેંગલુરુ; દીપા શ્રીધર, ડિરેક્ટર, શંકર મહાદેવન એકેડમી; અને વિદુષી જ્યોતિ ભટ્ટ, ભરતનાટ્યમ પ્રશિક્ષક, પૂર્ણપરમતી, બેંગલુરુની આ પાઠ્યપુસ્તકના વિકાસમાં મદદ કરવા બદલ પ્રશંસા કરવામાં આવે છે.

અમે લેખિત સામગ્રી, ચિત્રો, ફોટોગ્રાફ્સ અને ઓડિયો-વિડિયો સામગ્રીના રૂપમાં તેમના સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવાની મંજૂરી આપવા બદલ નીચેની વ્યક્તિઓ અને સંસ્થાઓના આભારી છીએ - નેશનલ મ્યુઝિયમ, નવી દિલ્હી; નેશનલ ગેલેરી ઓફ મોડર્ન આર્ટ, નવી દિલ્હી; નેશનલ ક્રાફ્ટ્સ મ્યુઝિયમ એન્ડ હેન્ડીક્રાફ્ટ એકેડેમી, નવી દિલ્હી; સાંસ્કૃતિક સંશોધન અને તાલીમ કેન્દ્ર, નવી દિલ્હી; દસ્તકરી હાટ સમિતિ, નવી દિલ્હી; સેન્ટ્રલ ચિન્મય મિશન ટ્રસ્ટ, CCMT; સુબ્રમણ્યમ એકેડેમી ઓફ પરફોર્મિંગ આર્ટ્સ; શંકર મહાદેવન એકેડેમી; સુનાદ,

બેંગલુરુ અને ચિલ્ડ્રન્સ લિટલ થિયેટર, કોલકાતા; વ્યોમા આર્ટસ્પેસ એન્ડ સ્ટુડિયો થિયેટર, બેંગલુરુ; સુનિતા કાનવિદે, ડિઝાઇનર, નવી દિલ્હી અને અનુતોષ દેબ, TGT આર્ટ એજ્યુકેશન (નિવૃત્ત), ગુવાહાટી પ્રદેશ, કેન્દ્રીય વિદ્યાલય સંગઠન. અમે કેન્દ્રીય વિદ્યાલય, સેક્ટર 2, આર.કે. પુરમ, નવી દિલ્હીના આચાર્યોનો પણ આભાર માનીએ છીએ; કેન્દ્રીય વિદ્યાલય, NCERT, નવી દિલ્હી અને કેન્દ્રીય વિદ્યાલય, ડોગરા લાઇન્સ, મેરઠને વિદ્યાર્થીઓની કલાકૃતિઓની છબીઓ અને બાળકોના પ્રદર્શનના ફોટોગ્રાફ્સ આપવા માટે પત્ર લખવામાં આવ્યો છે.

આ પાઠ્યપુસ્તકના સંપાદન માટે કાઉન્સિલ ઇલમા નાસિર, સંપાદક (કરાર), પ્રકાશન વિભાગ, NCERTના પ્રયત્નોની પ્રશંસા કરે છે. પવન કુમાર બરિયાર, ઇન્યાર્જ, ડીટીપી સેલ, પબ્લિકેશન ડિવિઝન, એનસીઈઆરટી, આ દસ્તાવેજને અંતિમ સ્વરૂપ આપવા માટે; પૂનમ, ડીટીપી ઓપરેટર (કોન્ટ્રાક્ટ) અને એલ. Guite, પ્રૂફ રીડર (કોન્ટ્રાક્ટ), પબ્લિકેશન્સ ડિવિઝન, NCERT,ના પ્રયત્નો અને સખત મહેનતની પ્રશંસા કરવામાં આવે છે.

Constitution of India

Part IV A (Article 51 A)

Fundamental Duties

It shall be the duty of every citizen of India —

- (a) to abide by the Constitution and respect its ideals and institutions, the National Flag and the National Anthem;
- (b) to cherish and follow the noble ideals which inspired our national struggle for freedom;
- (c) to uphold and protect the sovereignty, unity and integrity of India;
- (d) to defend the country and render national service when called upon to do so;
- (e) to promote harmony and the spirit of common brotherhood amongst all the people of India transcending religious, linguistic and regional or sectional diversities; to renounce practices derogatory to the dignity of women;
- (f) to value and preserve the rich heritage of our composite culture;
- (g) to protect and improve the natural environment including forests, lakes, rivers, wildlife and to have compassion for living creatures;
- (h) to develop the scientific temper, humanism and the spirit of inquiry and reform;
- (i) to safeguard public property and to abjure violence;
- (j) to strive towards excellence in all spheres of individual and collective activity so that the nation constantly rises to higher levels of endeavour and achievement;
- * (k) who is a parent or guardian, to provide opportunities for education to his child or, as the case may be, ward between the age of six and fourteen years.

Note: The Article 51A containing Fundamental Duties was inserted by the Constitution (42nd Amendment) Act, 1976 (with effect from 3 January 1977).

* (k) was inserted by the Constitution (86th Amendment) Act, 2002 (with effect from 1 April 2010).

વહાલાં બાળકો,

તમે તમારા હાથમાં વાંસળી-૧ પકડી રહ્યા છો જે તમારી કલાનું પાઠ્યપુસ્તક છે અને અમને આશા છે કે તમને તે ગમશે! તે તમને સર્જનાત્મકતાની એક રસપ્રદ સફર પર લઈ જશે અને તમને તમારા આસપાસના વાતાવરણ સાથે નવી રીતે પરિચય કરાવશે.

અમે જાણીએ છીએ કે તમારામાંથી મોટાભાગના લોકો પહેલેથી જ કોઈને કોઈ પ્રકારની કળા સાથે સંકળાયેલા છે. તમે તેમને કળા તરીકે ઓળખી શકતા નથી, પરંતુ તે છે જે તમે કરી રહ્યા છો - નૃત્ય, વગાડવું, ડ્રોલિંગ, ચિત્રકામ, ચિત્રકામ, માટી અને કાગળમાંથી મોડેલો બનાવવા અને અલબત્ત ગાયન, અનુકરણ અને અભિનય. જે લોકો કલા પ્રવૃત્તિઓ કરે છે તેઓ ખરેખર તેમના રોજિંદા જીવનનો આનંદ માણે છે.

તમે શાળામાં હો કે ઘરે, અથવા તમે જ્યાં પણ જાઓ ત્યાં, આપણી આસપાસની સરળ બાબતોનું અવલોકન કરવું રસપ્રદ છે, ઉડતા પક્ષીઓથી લઈને લોકોની ક્રિયાઓ સુધી. આપણે પ્રકૃતિમાં અથવા તેની નજીકમાં રહીએ છીએ, જે આપણી કળા માટે પ્રેરણાનો સૌથી મોટો સ્ત્રોત છે.

બાળકો, તમારી આસપાસ જુઓ - ઘરે, શાળામાં, રમતના મેદાનમાં અથવા મુસાફરી દરમિયાન. તમે જ્યાં પણ જશો, તમને કળા મળશે... ક્યારેક કુદરત દ્વારા બનાવેલ અને ક્યારેક મનુષ્ય દ્વારા બનાવવામાં આવેલ. તમને તે જોવાનું અને તેમની પાસેથી શીખવું ખૂબ જ રસપ્રદ લાગશે!

શું તમે જાણો છો કે મનુષ્ય શરૂઆતથી જ સર્જનાત્મક છે ? લોકો બોલતા કે લખતા પહેલા દિવાલો પર દોરતા, ગાતા અને નાચતા. ભારત, ખાસ કરીને, કલાઓની અત્યંત સમૃદ્ધ પરંપરા ધરાવે છે - દ્રશ્ય કળાથી લઈને કવિતા અને સંગીત, નૃત્ય, રંગમંચ - જે હજારો વર્ષો પહેલાની છે, અને અન્ય ઘણી શાખાઓ સાથે ઊંડા જોડાણ ધરાવે છે. કલા કોઈને કોઈ સ્વરૂપે આપણી

આસપાસ છે અને આપણે બધાને તેને બનાવવાનું, પ્રદર્શિત કરવું, જોવાનું અને અનુભવવું ગમે છે. કલા આપણા જીવનને સુંદર બનાવે છે અને આપણને આનંદ આપે છે. આ ઉપરાંત, તમારી અંદર હંમેશા એક નાનો કલાકાર હોય છે, જે બનાવવા માટે, અનુભવ કરવા અથવા પ્રદર્શન કરવા માટે ઉત્સુક હોય છે. વાંસળીમાં, તમે ઘણી મનોરંજક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા ચાર કલા સ્વરૂપોનું સંશોધન અને અનુભવ કરશો-

1. **દ્રશ્ય કલાઓમાં**, તમને માટી, રંગો, કુદરતી વસ્તુઓ વગેરે જેવી સામગ્રીઓ સાથે ચિત્રકામ, ચિત્રકામ, કટીંગ, પેસ્ટ અને રમવાની મજા આવશે.
2. **સંગીતમાં**, તમે દેશના વિવિધ ભાગોના ગીતોનો આનંદ માણશો, તેમને વિવિધ ભાષાઓમાં ગાશો અને ઘણાં સંગીતનાં સાધનો વિશે શીખશો અને વગાડશો..
3. **નૃત્યમાં**, તમે ધૂન અને ગીતો સાથે મુક્તપણે ફરતા શીખી શકશો અને તમારી પ્રવૃત્તિઓનો આનંદ માણશો, હાથ અને પગની વિવિધ સ્થિતિઓ વિશે શીખી શકશો અને ઘણું બધું
4. અને અલબત્ત, માં **રંગમંચ**, તમે વિદ્યુષકને પ્રેમ કરશો જે તમને વાર્તા કહેવા, અભિનય, રંગમંચ અભિનય, વગેરે સાથે સંકળાયેલી સફર પર લઈ જશે.

તેથી, બાળકો, કળાઓની શોધ કરવા માટે તૈયાર થાઓ, ખૂબ આનંદ કરો અને કદાચ તમારા શિક્ષકો, મિત્રો અને પરિવારો સાથે દરરોજ કંઈક નવું બનાવો!

અનુક્રમણિકા

પ્રસ્તાવના.....	iii
નમસ્તે! શિક્ષકો અને વાલીઓ.....	v
વહાવાં બાળકો.....	xv

દ્રશ્ય કલાઓ

1. કલામાં વસ્તુઓ.....	3
2. કલામાં છોડ.....	12
3. કલામાં પ્રાણીઓ.....	22
4. આપણી આસપાસના લોકો.....	30
5. તહેવારો, પ્રસંગો અને ઉજવણીઓ.....	35

સંગીત

6. આપણું રાષ્ટ્રગીત.....	43
7. લયનો અનુભવ કરો. 'તા કા તા કી તા'.....	45
8. આસપાસ મુસાફરી કરો.....	58
9. સંગીતનાં સાધનો.....	64
10. ઉજવણી નોંધો.....	71

નૃત્ય અને અંગસંચાલન

11. ચાલો આપણે નૃત્ય કરીએ.....	82
12. ખુશી માટે નૃત્ય.....	88
13. હું રમું છું અને નૃત્ય કરું છું.....	93
14. પ્રકૃતિ સાથે નૃત્ય.....	98

રંગમંચ

15. સંશોધન કરો.....	107
16. કલ્પના કરો.....	118
17. ચાલો બનાવીએ.....	124
18. આસપાસ જુઓ.....	128
19. પ્રવૃત્તિઓ.....	135
20. તમામ કલા સ્વરૂપોનું સંકલન.....	137

